

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН: СУТНІСТЬ І ЗМІСТОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

TRANSFORMATION OF SOCIAL AND LABOR RELATIONS: ESSENCE AND SUBSTANTIAL CHARACTERISTICS

Метою статті є дослідження поняття "трансформація соціально-трудо­вих відносин" та виокремлення основних аспектів.

У результаті дослідження було виокремлено відмінності між поняттями "розвиток", "зміна", "перехід", "модернізація" та "трансформація", що дозволить використовувати їх відповідно до змістовного навантаження та правильно характеризувати ті чи інші перетворення. Дано авторське визначення поняття "трансформація соціально-трудо­вих відносин" та виокремлено основні аспекти з метою адаптації різних складових соціально-трудо­вих відносин до сучасних викликів цивілізаційного поступу. Теоретичне осмислення цих проблем безпосередньо впливає на практичну реалізацію, а отже, на якість сучасного життя і майбутнє суспільства.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є критерії оцінки етапу перетворень СТВ, фактори, що сприяють та перешкоджають формуванню нової моделі СТВ та розроблення механізмів адаптації сучасної системи СТВ до нових умов.

The purpose of article is research of the concept "transformation of the social and labor relations" and allocation of the main aspects.

As a result of research, distinctions between the concepts "development", "change", "transition", "modernization" and "transformation" are marked out. That will help us to use them according to semantic loading and characterize these or those transformations correctly. Author's definition of the concept "transformation of the social and labor relations" is given and the main aspects for the purpose of adaptation of various components of the social and labor relations in modern calls of civilization development are allocated. The theoretical judgment of these problems directly influences practical realization, and consequently, quality of modern life and the future of society.

Prospects for further researches in this direction are criteria of estimation of the stage of SLR transformations, factors promoting and interfering formation of the new model of SLR and development mechanisms of adaptation modern system of SLR to new conditions.

Ключові слова: трансформація, соціально-трудо­ві відносини, трансформація соціально-трудо­вих відносин.

Key words: transformation, social and labor relations, transformation of social and labor relations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Зміни в сфері праці, зокрема в соціально-трудо­вих відносинах (СТВ), відбувалися протягом розвитку суспільства, але особливу масштабність і глобальний характер набули в останні десятиліття, що пов'язано з інноваціями та новітніми технологіями. Сучасне суспільство намагається пристосуватися до змін, але зробити це не завжди просто. Найчастіше доводиться переборювати латентний суспільний опір впровадженню інновацій, особливо у сфері СТВ.

У зв'язку з цим, потребує подальшого дослідження поняття "трансформація соціально-трудо­вих відносин" та виокремлення основних аспектів з метою адаптації різних складових СТВ до сучасних викликів цивілізаційного поступу. Теоретичне осмислення цих проблем безпосередньо впливає на практичну реалізацію, а отже, на якість сучасного життя і майбутнє суспільства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням інституту праці й СТВ, а також трансформацією СТВ займалися вітчизняні вчені: О. Грішнова, Т. Заяць, А. Колот, Е. Лібанова, Н. Лук'янченко, Г. Назарова, В. Новіков, О. Новікова, В. Онікієнко, І. Петрова, М. Семікіна, А. Шаульська, С. Цимбалюк та ін. До іноземних ав-

торів, які досліджували теоретичні та прикладні аспекти даної проблематики, належать: Д. Белл, Дж. Гелбрейт, Т. Дайвенпорт, У. Стоуньєр, О. Тоффлер, Ж. Фурастьє та ін. Проте й досі залишаються недослідженими сутнісні характеристики трансформації СТВ, напрями та наслідки в контексті гармонійного суспільного розвитку.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження сутності "трансформація соціально-трудо­вих відносин" та виокремлення основних її аспектів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

А.А. Коротич зауважує, що суспільні відносини — це сукупність усіх відносин, що відбуваються у різних сферах суспільного життя та поділяються на економічні, соціальні, політичні, правові та духовні відносини. Однією з найважливіших складових соціальних відносин є відносини, що виникають у процесі праці, яка завжди вважалася суспільним, соціальним явищем [4]. Зважаючи на те, що економічні відносини — це відносини і зв'язки між людьми, що виникають у процесі суспільного виробництва, розподілу, обміну і споживання вироблених благ [10, с. 43], то трудові відносини поєднують у собі соціальну та економічну компоненти.

Отже, суттєвою складовою суспільних відносин є СТВ, які не є статичною та сталою формою відносин, оскільки вони завжди взаємопов'язані з іншими відносинами та створюють загальну систему суспільних відносин. Це відбувається внаслідок зміни суспільної формації, що спричиняє структурні зрушення як в економіці, так і в соціально-трудо-вих відносинах.

Для повного розуміння сутності цих змін необхідно чітко розмежувати такі поняття, як: "розвиток", "зміна", "перехід", "модернізація" та "трансформація". Необхідно дослідити їх змістовне наповнення та обрати найбільш влучне, яке розкриє сутність сучасних перетворень у СТВ.

С.А. Благодетелева-Вовк зазначає, що розвиток — це складне за своєю природою поняття. Воно одночасно означає спрямований, незворотний рух об'єкту, зміну його якісного стану, зв'язок — перехід між станами, а також передумову зростання. Останнє знаходить прояв у кількісному аспекті збільшення-зменшення [2].

Окремий терміном, який знайшов поширення, є "зміна". Зміна — це перехід, перетворення чого-небудь (перев. стану, руху, ознаки, властивості і т. ін.) у щось якісно інше; змінування [1, с. 621]. Можна вважати, що економічна зміна є окремим випадком економічного процесу, адже процес може передбачати не лише зміну як таку вже існуючого об'єкта чи явища, а створення абсолютно нового об'єкта.

Академічний тлумачний словник української мови визначає "перехід" як час, коли що-небудь змінюється; ланка, що зв'яже явища, які переходять одне в інше [1, с. 308]. Термін "перехід" недостатньо адекватно описує процеси, що відбуваються, оскільки не може позначати чіткого початку або певного кінця.

Модернізація позначає будь-які прогресивні зміни, тоді модернізацію можна описувати в різні історичні періоди (античність, середньовіччя, новий час) [9].

Проте, як справедливо наголошує М. Михальченко, поняття "модернізація" акцентує увагу на аспекті поліпшення, удосконалення соціальних інститутів, суспільних відносин. І тим самим відрізняється від понять "розвиток", "трансформація", "зміна", що є більш нейтральними стосовно динаміки суспільного процесу, до його прогресивних тенденцій. Трансформація, зміна, розвиток можуть бути орієнтовані на зміну реалій куди завгодно: уперед, назад, убік, по колу і т. д. Модернізація ж орієнтує суспільство і його структури, сфери на вдосконалення, просування вперед, на розробку й реалізацію нових цілей, задач, пріоритетів, стратегій [5, с. 21].

Варто зауважити, що трансформація — це багатоаспектне явище, яке різні науковці тлумачать з різних позицій: як форма, як система, як процес.

Згідно з академічним тлумачним словником української мови трансформація (лат. *transformatio*) — це зміна, перетворення виду, форми, істотних властивостей чого-небудь [1, с. 233].

Н.І. Гражевська розглядає трансформацію у широкому та вузькому розумінні. Так, трансформація у широкому розумінні — загальна форма розвитку економічних систем, пов'язана з еволюційними та революційними змінами, постійними переходами економічних систем із стійкого в нестійкий стан і навпаки. Трансформація у вузькому розумінні — внутрішня складова еволюційного процесу, пов'язана з порушенням рівноваги та поступовості на шляху оновлення системи у ході стрибкоподібних якісних перетворень. Економічна трансформація — якісні перетворення економічної системи, її вихід за межі стабільного функціонування та перехід у стан нерівноваги, кількісних і якісних змін різної інтенсивності та спрямованості.

Водночас економічна трансформація є складним, різнорівневим та багатоаспектним процесом, який можна структурувати за глибиною (зміни кількісних параметрів економічної системи в рамках попередньої якості чи перехід до нової якості); за інтенсивністю (швидкі, переважно якісні, чи повільні, переважно кількісні, перетворення); за характером (еволюційні чи революційні); за спрямованістю (прогресивні, регресивні, циклічні, інверсійні); за охопленням елементів системи (частковий або загальносистемний) [3, с. 6].

Особливої уваги заслуговує визначення Л.П. Стеблякової. На думку дослідниці, трансформація — це система, яка виходить на інший рівень функціонування, у минулому недоступний і неможливий, змінюючи свою організацію [13, с. 20]. Вона передбачає, насамперед, розгляд об'єкта трансформації як системного утворення, а не як простої сукупності елементів без функціонального призначення.

С.В. Мочерний обстоює позицію, що трансформація — це перетворення виду, форми, істотних властивостей тих чи інших об'єктів, тобто процес, що стосується як специфічних закономірностей функціонування об'єкта, так і його внутрішньої структури та зовнішньої форми [6, с. 14].

Ми погоджуємося з дослідниками, які вважають, що трансформацію потрібно розглядати як процес. На думку Т.В. Пепи, термін "трансформація" — це процес перетворення, видозміни явищ, ситуація, що супроводжується відмиранням одних елементів, рис, властивостей і появою нових. Вона передбачає послаблення одних типів і форм власності і посилення інших, поетапну переорієнтацію економічної структури регіональних господарських систем і всього економічного простору [8]. Трансформація не передбачає вектора змін: вони можуть бути як прогресивними, так і регресивними. Головне в трансформації — саме перетворення форм і змісту суспільного життя, її інституційної сфери, норм, цінностей, ментальності та інших соціокультурних сторін соціуму.

Отже, на основі узагальнення проведеного дослідження, можна зробити такі висновки щодо використання терміну "трансформація" для характеристики змін сучасних СТВ:

1. Трансформація як процес є повним перетворенням наявних стереотипів, інтересів, цінностей, принципів. Це не оптимізація чи вдосконалення, а саме: радикальна зміна.

2. Трансформація має відношення до всіх аспектів суспільного розвитку (а також всієї системи соціально-трудо-вих відносин) і відбувається на всіх рівнях одночасно і паралельно.

3. Трансформація можлива тільки на рівні суспільства загалом, адже неефективно здійснювати радикальні якісні зміни в одному із структурних елементів (ідеологія, політика, економіка, соціальна сфера, інститути).

Дослідники Концепції гідної праці зазначають, що сучасний етап трансформації СТВ потребує від працівника прояву найбільш привабливих людських рис, і на зміну конфліктному і конкурентному типу відносин між суб'єктами приходить співпраця, кооперація і партнерство. В процесі праці людина отримує унікальну можливість для саморозвитку та самоактуалізації. Концепція гідної праці, розроблена Міжнародною організацією праці, базується на таких основних положеннях: 1) реальна можливість знайти роботу та реалізувати економічну активність працездатних осіб; 2) тільки праця відкриває реальні можливості людини для саморозвитку та самоактуалізації особистості; 3) вільний вибір форми зайнятості, самостійність у виборі методів виконання роботи; 4) безпечні умови праці; 5) можливість органічного поєднання роботи та особистого життя; 6) збереження людської гідності, що означає повагу до особистості, право вільно висловлювати свої погляди та думки [11].

На думку В.П. Слепцової, трансформація СТВ — це процес їх змін, перетворення, розвитку в напрямі відповідності цивілізованим відносинам, що включає взаємодію всіх компонентів складових цих відносин з урахуванням факторів економічного і неекономічного, індивідуального та колективного, формального і неформального характеру [12, с. 102].

Щодо тлумачення поняття "трансформація СТВ", то, на наш погляд, варто зробити деякі доповнення, особливо в контексті сучасних змін, що відбуваються в економіці, а отже, і в теорії та практиці соціально-трудо-вих відносин.

По-перше, трансформація СТВ є провідною складовою процесу трансформації суспільних відносин, оскільки ці два явища перебувають у нерозривній єдності між собою.

По-друге, СТВ відбувається на всіх рівнях (на національному, галузевому, територіальному, організаційному та особистісному), має свої особливості та форми вияву на кожному з них.

По-третє, трансформація системи суспільних відносин (в тому числі і соціально-трудо-вих як її структурного елементу), викликана становленням нового етапу розвитку, здійснюється на якісно іншому рівні, ніж мали місце протягом попередніх періодів. Якісно змінюється система інтересів і ціннісних орієнтирів суспільного розвитку, інтересів і цінностей у сфері праці.

Отже, дамо визначення поняття "трансформація СТВ". Трансформація СТВ — це процес якісного перетворення соціально-трудо-вих відносин в контексті суспільних змін, який відбувається на всіх рівнях одночасно і паралельно, з метою досягнення нового етапу розвитку.

Рис. 1. Аспекти трансформації СТВ

Джерело: складено автором.

Окремі вчені, досліджуючи питання трансформації суспільних відносин (в тому числі і соціально-трудових як її структурного елементу), акцентують увагу на різних аспектах. Так, Л.Б. Ольшевський виокремлює соціальний та юридичний аспекти трансформації. Саме поняття "соціально-трудові відносини" відображає особливості соціальних процесів, які відбуваються в Україні, і до яких можна віднести: 1) якісно перетворювальний характер соціальних змін, їх поступовість і відносно мирний характер проходження; 2) направленість на зміну не окремих часткових сторін, а саме: сутнісних характеристик, які визначають соціальний тип суспільства; 3) принципова залежність протікання і результатів соціальних процесів від діяльності і поведінки не лише правлячої верхівки, але і масових соціальних груп; 4) слабка керованість соціальними процесами, важлива роль стихійних факторів, непередачучість їх результатів; 5) незворотність, тривалість і глибина соціальних перетворень. Що ж до економічної трансформації, то вона орієнтує на цілісне осмислення процесу перетворень: теперішнє розглядається в єдності з минулим і майбутнім [7, с. 53, 87].

Запропоновані аспекти вважаємо за потрібне доповнити юридичним та організаційним аспектами (рис. 1).

Соціальний аспект трансформації СТВ криється у необхідності поліпшення СТВ до рівня вимог працівників, виявляється в їх стосунках, ставленні до свого місця в суспільстві, соціальних явищ і процесів:

- залучення працівників до процесів прийняття рішень;
- підвищення значущості нематеріальних винагород та соціальних складових компенсаційного пакету;
- трансформація життєвих цінностей працівників.

Економічний аспект трансформації СТВ полягає у отриманні прибутку всіма сторонами СТВ у процесі суспільних перетворень:

- отримання додаткового доходу найманим працівником від участі в прибутках підприємства.

Сучасні взаємовідносини між основними сторонами СТВ (роботодавцем і найманим працівником) виходять за межі традиційних розподільних відносин. Частина найманих працівників стає співвласниками, володіючи певним пакетом акцій на підприємствах з акціонерною формою власності. Значного поширення набувають виплати з прибутку у формі премій, бонусів, виплат за системами участі в прибутку, які формують відчуття причетності працівників до справ підприємства, а відтак, і лояльність до роботодавця. З розвитком СТВ частка таких виплат і винагород у структурі сукупних доходів найманих працівників постійно зростає [14, с. 65—66];

- відшкодування витрат на професійний розвиток працівників;

- отримання додаткового прибутку підприємством за рахунок посилення інноваційної активності.

Щодо правового аспекту трансформації СТВ, то основою виникнення СТВ є наявність юридичного факту. Трудові правовідносини за загальним правилом виникають з двосторонніх юридичних актів. Таким двостороннім актом є угода про прийняття працівника на роботу (укладання трудового договору чи контракту). Ставши суб'єктом трудового права, громадянин-працівник набуває для себе цілий комплекс прав та обов'язків, які характеризують його правовий статус у системі суспільної організації праці.

Крім укладання трудового договору, власник підприємства може використати працю особи шляхом укладання цивільно-правової угоди на виконання певних робіт (послуг). Дане використання праці регулюється Цивільним кодексом України, на відміну від трудового договору, де відносини між роботодавцем і працівником регулюються Кодексом законів про працю України. За трудовим договором працівник зобов'язаний виконувати не якусь індивідуально-визначену роботу, а роботу з визначеної однієї або кількох професій, спеціальностей, посади відповідної кваліфікації, виконувати визначену трудову функцію в діяльності

підприємства. Цивільно-правові договори застосовуються, як правило, для виконання конкретної роботи, що спрямована на одержання результатів праці, і у разі досягнення цієї мети договір вважається виконаним і дія його припиняється. Таким чином, він застосовується для реалізації визначених, найчастіше разових робіт.

Оскільки цивільно-правові відносини одержали значне поширення в трудовій сфері, то СТВ між замовником і виконавцем, які укладають договір про надання послуг (або договір підяду) набувають нового характеру та змісту, стають більш індивідуалізованими, а отже, потребують удосконалення трудового законодавства, щоб оформити сучасні види СТВ.

Організаційний аспект трансформації СТВ спрямований на формування та встановлення нових взаємовідносин у сфері соціально-трудова відносинах, що дає змогу ефективно працювати для досягнення поставлених цілей:

- розвиток нестандартних, атипових форм зайнятості та організації праці (дистанційна зайнятість; запозичена праця, у межах якої виокремлюють аутсорсинг, аутстафінг та лізинг персоналу);

- трансформація форм організації праці, набуття ними асиметричних форм: з одного боку — поширення індивідуальних, а з іншого — командних форм;

- підвищення вимог до компетентності працівників у зв'язку з трансформаціями притаманними інституту праці та СТВ;

- поширення гнучких форм організації робочого часу.

ВИСНОВКИ ТА ПОДАЛЬШІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Нині світ перебуває на порозі глобального інформаційного суспільства, суспільства цивілізаційних змін, кардинальних змін у всіх сферах суспільного життя. Тому розуміння відмінностей між поняттями "розвиток", "зміна", "перехід", "модернізація", "трансформація" дозволить використовувати їх відповідно до змістовного наповнення та правильно характеризувати ті чи інші перетворення. Проаналізувавши вищезазначені терміни, ми дійшли висновку, що "трансформація як процес" найбільш влучно характеризує зміни, які відбуваються в соціально-трудова відносинах. На основі етимологічного аналізу слова "трансформація" та урахувавши змістовні характеристики СТВ нами сформульовано визначення поняття "трансформація СТВ", а саме — це процес якісного перетворення соціально-трудова відносин в контексті суспільних змін, який відбувається на всіх рівнях одночасно і паралельно, з метою досягнення нового етапу розвитку з урахуванням соціального, економічного, організаційного та правового аспектів. Оскільки трансформаційні процеси торкаються всіх структурних елементів економічної системи, зокрема і СТВ, на всіх рівнях одночасно і паралельно, то вони є взаємопов'язаними та здійснюють суттєвий вплив один на одного.

Потребують подальшого дослідження критерії оцінки етапу перетворень СТВ, фактори, що сприяють та перешкоджають формуванню нової моделі СТВ та розроблення механізмів адаптації сучасної системи СТВ до нових умов.

Література:

1. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/spravedlyvyj>
2. Благодетелева-Вовк С. Про суть і застосування категорій "економічний розвиток" та "економічне зростання" [Текст] / С. Благодетелева-Вовк // Вісник Тернопільського державного економічного університету. — 2006. — № 2. — С. 47—57.
3. Гражевська Н.І. Трансформація економічних систем в умовах глобалізації: автореф. дис... докт. екон. наук: 08.00.01. / Н.І. Гражевська. — К., 2009. — 29 с.
4. Коротич А.А. Соціально-трудова відносини: місце і роль у суспільних відносинах / А.А. Коротич // Державне управління та місцеве самоврядування: тези XII Міжнар. наук. конгресу, 29 березня 2012 р. — Харків: Вид. ХарРі НАДУ "Магістр", 2012. — С. 280—282.
5. Михальченко М. Політична реальність в Україні: трансформація, модернізація, революція? [Текст] / М. Михальченко // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. — К.; Николаїв: Вид-во МДГУ ім. П.Могили. — 2005. — Вип. 7. — С. 20—30.
6. Мочерний С. Моделі трансформаційних процесів економіки (теоретико-методологічні аспекти) [Текст] / С. Мочерний // Економіка України. — 2005. — № 2. — С. 13—21.

7. Ольшевський Л.Б. Системна трансформація економіки: історико-методологічний аспект: моногр. / Л.Б. Ольшевський, Л.В. Осіпова, І.А. Черняхів, М.В. Стопчак, М.М. Бичков; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. — Вінниця: О.Влашук, 2005. — 208 с.

8. Пепа Т.В. Регіональна динаміка і трансформація економічного простору України [Текст]: монографія / Т.В. Пепа. — Черкаси: Брама-Україна. 2006. — С. 41.

9. Подольська Є.А. Соціологія: 100 питань-100 відповідей [Текст] / Є.А. Подольська, Т.В. Подольська. — К.: ІНКOS, 2009. — 352 с.

10. Політична економія [Текст]: навч. посібник / [К.Т. Кривенко, В.С. Савчук, О.О. Беляєв та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. К.Т. Кривенка. — К.: КНЕУ, 2001. — 508 с.

11. Програма гідної праці для країни на 2012 — 2015 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ilo.org/>

12. Слепцова В.П. О трансформации социально-трудовых отношений в России [Текст] / В.П. Слепцова // Теоретическая экономика. — 2012. — № 5. — С. 101—109.

13. Стеблякова Л.П. Трансформация экономических систем: теория и практика [Текст]: автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.00.01 / Л.П. Стеблякова; МГУ им. М.В. Ломоносова. — Москва, 2010. — 54 с.

14. Цимбалюк С.О. Компенсационная модель винагорода за працю: теоретико-методологічні та прикладні аспекти [Текст]: монографія / С.О. Цимбалюк. — К.: КНЕУ, 2014. — 359 с.

References:

1. Akademichnyi tлумачnyi slovnyk ukrainiskoi movy [Academic dictionary of ukrainian language], available at: <http://sum.in.ua/s/spravedlyvyj>.
2. Blahodietielieva-Vovk, S. (2006), "On the nature and use of the categories of "economic development" and "economic growth"", Visnyk Ternopil'skoho derzhavnoho ekonomichnoho universytetu, vol. 2, pp. 47—57.
3. Hrazhevska, N.I. (2009), "Transformation of economic systems in the context of globalization", Ph.D. Thesis, Economic theory, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
4. Korotych, A.A. (2012), "Social and labor relations: the place and role in social relations", Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia: tezy XII Mizhnar. nauk. konhresu, vol. 1, pp. 280—282.
5. Mykhalchenko, M. (2005), "The political reality in Ukraine: transformation, modernization, revolution?", Suchasna ukrainska polityka. Polityky i politolohy pro nei, vol. 7, pp. 20—30.
6. Mochernyi, S. (2005), "Models transformation processes of the economy (theoretical and methodological aspects)", Ekonomika Ukrainy, vol. 2, pp. 13—21.
7. Olshevskiy, L.V. Osipova, L.V. Cherniakhovych, I.A. Stopchak, M.V. Bychkov, M.M. (2005), Systemna transformatsiia ekonomiky: istoriko-metodolohichniy aspekt, Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Vinnytsia, Ukraine.
8. Pepa, T.V. (2006), Rehionalna dynamika i transformatsiia ekonomichnoho prostoru Ukrainy [Regional dynamics and the transformation of economic space of Ukraine], Braama-Ukraina, Cherkasy, Ukraine.
9. Podol'ska, Ye.A. (2009), "Sotsiologhiia: 100 pytan'-100 vidpovidej" [Sociology: 100 questions — 100 answers], INKOS, Kyiv, Ukraine.
10. Kryvenko, K.T. Savchuk, V.S. Bieliaiev, O.O. (2001), Politychna ekonomiiia [Political economy], KNEU, Kyiv, Ukraine.
11. Prohrama hidnoi pratsi dlia krainy na 2012—2015 roky [The program of decent work for the country for 2012—2015], available at: <http://www.ilo.org>
12. Sleptsova, V.P. (2012), "On the transformation of social and labor relations in Russia", Teoreticheskaya ekonomika, vol. 5, pp. 101—109.
13. Steblyakova, L.P. (2010), "Transformation of economic systems: theory and practice", Ph.D. Thesis, Economic theory, MGU im. M.V. Lomonosova, Moscow, Russia.
14. Tsybaliuk, S.O. (2014), Kompensatsiina model vynahorody za pratsiu: teoretiko-metodolohichni ta prykladni aspekty [Compensatory remuneration model: theoretical, methodological and practical aspects], KNEU, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 22.07.2015 р.